

Çağdaş Türk Toplumlarında Aile ve Evlilik İlişkileri

• Dr. Abulfez SÜLEYMANOV*

Öz

Bu makalede çağdaş dönemde Türk toplulukları aile yapısında meydana gelen yapısal dönüşümler somut veriler üzerinde incelenmektedir. Küreselleşme sürecinde baş veren ve aile ilişkilerini etkileyen değişimler müellif tarafından Türk toplumlarının aile yapısını zedeleyen olumsuz süreçler olarak değerlendirilmektedir. Asırlar boyu ailelerin ortaya çıkmasıyla birlikte biçimlenmiş gelenekler, çocukların eğitimine ilişkin hususlar küreselleşme dalgasının baskısı altında önem ve gücünü kaybetmektedir. Yeni eğilimler ailede olumsuz yapısal dönüşümlere yol açmaktadır. Geleneksel Türk ailesinde yaşanan çözümler, kuşaklar arasında ortaya çıkan farklılıklar, boşanma oranlarında büyük artış, yabancılarla yapılan evliliklerde gözlenen artış, nikahsız evlilik yaşamlarının günümüzde Türk ailesinin bir gerçeği haline geldiğinin altı çizilmektedir.

Anahtar kelimeler: *Türk topluluklarında aile, ailede yapısal dönüşümler.*

Abstract

Family and Marriage Relations in Modern Turkish Societies

In article on a significant actual material the analysis of modernization problems and the changes occurring in institute of family in Turkish societies is carried out. Many tendencies connected with change of the family attitudes globalizations occurring in a situation and influencing and on the Turkic world, the author considers negative. Habitual traditions of formation of family developed during much centuries, traditions regulating relations between different generations, traditions of education of children lose the force and the importance under pressure of processes of globalization. New tendencies result to negative structural changes of institute of family.

Key Words: *Family in the Turkic societies, structural changes of institute of family.*

(*) Azerbaycan Milli İlimler Akademisi, Felsefe, Sosyoloji ve Hukuk Enstitüsü, Sosyoloji Bölümü.

1. GİRİŞ

Türk toplumları tarih boyunca ailenin kurumsal bir unsur olarak yaşamasına özel önem vermişlerdir. Bu onların ulusal, kültürel ve dinsel değerler sisteminden kaynaklanmaktadır. Bundan olsa gerek Türk ülkelerini dolaşmış gezginler ve Türk toplumsal yaşamı, gelenekleri, tarihi, kültürü üzerine çalışan, akrabalık müessesesi, çocuk-ebeveyn ilişkilerini ve terbiye sistemini araştırma konusu edinen bilim adamları Türk ailesinin temel öğeleri üzerinde özellikle durmuşlardır. Onlar hayranlıkla, bu kendine özgü, bir çok durumda öğretici ve kıskanılacak düzeyde bir dünyanın kapılarının üzerlerine açıldığının bilincindeydiler. Özellikle de, Türk aile yaşamında görülen düzenek, disiplin, aileye bağlılık, onun şeref ve onursal düzeyde muhafazası, yüzyıllara dayalı oluşum ve kuşaklar boyu aktarılan geleneksel birikim onları hayrete düşürmüştür. Büyüklere duyulan saygı, karşılıklı sorumluluk duygusu ve yardımlaşma bilinci, çalışkanlık, sıcak komşuluk ilişkileri, konukseverlik ve benzeri bir çok özellikler aile kurumunun muhafazasında önemli rol oynamış ve kuşaklar arasında devamlılığın korunmasında etken olmuştur. Çağdaş dünyada cereyan eden ve Türk dünyasında da kendini gösteren küresel değişimler temel kurumsal bir unsur olan ailevi dönüşümlere de yol açmıştır. Bir yandan sosyalist yaşamdan bariz biçimde ayrılan yeni hayat algısı; öte yandan serbest piyasa ekonomisine geçiş toplumsal yapı, kültür ve düşünce tarzına yeni açılımlar getirmiştir. Bunun sonucunda toplumun değer ölçüleri ve onların algılanması yeni dönemin taleplerine uygun olarak değişime maruz kalmıştır. Özetle, küresel boyutta değişim süreçleri çok farklı kanallar aracılığıyla (televizyon, sinema, internet vd.) giderek çağdaş ailenin yaşam alanına müdahil olmuştur. Bundan dolayı sosyal bilimcilerin karşısında önemli bir görev bulunmaktadır: küreselleşme sürecinde toplumsal olayların geçirdiği yapısal değişimleri ve özellikle de toplumun temel kurumsal yapılarından olan ailedeki değişimleri araştırmak.

Bu çalışmada istatistiksel verilerinin karşılaştırılması yoluyla bazı Türk toplumlarının aile yapısında yaşanan dönüşümler üzerinde durarak yorumlamağa çalışılacaktır. Evlilik ilişkilerinin değişmesi, yabancılarla yapılan evlilikler ve sonuçları, kitle iletişim gibi faktörlerin aile yapısında meydana getirdiği değişimler gibi konular üzerinde durulmuştur.

2. AİLEYE VE EVLİLİK MÜESSESİNE BAKIŞIN DEĞİŞMESİ

Aile, özellikle de evlilik ilişkilerinin belirgin biçimde değişmesi günümüzün başlıca sorunlarından biridir. Çağdaş Türk toplumlarında aile ve evlilik ilişkilerinin çözümlenmesi, kendini aile içi ilişkilerde olumsuz eğilimlerin gösterdiği değer yargılarının yeniden gözden geçirilmesine bağlı olarak bu değişimlerin karmaşık bir doğaya sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu modifikasyon süreçler genel olarak sosyal içerikli bireysel sebeplere bağlıdır. Bunların başında ailedeki ekonomik sorunlar, kadının ekonomik özgürlüğünün artması ve onun ailedeki rolünün değişmesi gelmektedir. Bütün bu faktörler aile ilişkilerinin ataerkil yapısının zayıflamasına yol açmaktadır. Son yıllarda Türk topluluklarında boşanma oranının artması bunun açık bir kanıtıdır.

Türkiye İstatistik Kurumunun verilerine göre Türkiye’de 1993 yılından günümüze boşanmaların oranı %80.7 oranda yükselmiştir. Nitekim 1993 yılında 27.725 boşanma vakası görülmesine karşılık, 2004 yılında bu sayı iki kat artarak 50.108, 2006 yılında 93.489’a yükselmiştir. Daha önemli bir ayrıntı ise erken boşanmaların, yani evliliğin ilk yılını bile tamamlamadan gerçekleşen boşanmaların oranının %57.3 artmasıdır. Boşanmanın başlıca sebebi olarak da evli çiftler arasındaki şiddetli geçimsizlik gösterilmektedir ki, bu gerekçeden boşanmalar %93 düzeyindedir (Türkiye’de Boşanmalar Arttı).

Kazakistan'da boşanmaların ve evliliklerin istatistik verilerine dikkat edilirse ciddi bir rakamsal gerçeğin ortaya çıktığına tanıklık etmekteyiz. Nitekim 1989 yılından 1994'e kadar evliliklerin oranı %10'dan %7.3'e kadar gerilemiş, yani 1989 yılında 165,4 kişi evlilik yapmış, bu rakam 1994'de 123,3'e inmiştir. Orantısal olarak 2000 yılında 1000 kişi başına 5,2 evlilik gerçekleşmiş, 1000 kişi başına boşanma ise 1,8'i bulmuştur (Janazarova 2004:89).

Diğer bir Türk topluluğu Tataristan'da da benzeri sonuçlarla karşılaşılıyor. 1988 yılında boşanma oranı %2,9 olan Tataristan'da 1995 yılında bu rakam 3,9'a fırlamıştır. Öte yandan evliliklerin oranında da azalma kayda alınmaktadır. 1000 kişi başına düşen 10,0 evlilik oranı 7,0'a gerilemiştir. Daha ilginç bir gösterge ise boşanmaların gerçekleştiği yaş gruplarıdır. 35-39 yaş arasında bu oranlar erkeklerde %42,2, kadınlarda ise %37,4 olmuştur. Çiftler arasındaki müşterek yaşamın süresi ise bu hesaplara 10-14 yıl arasında değişmektedir (Albickiy 1997 :14).

Aynı durum diğer Türk topluluklarında da karşımıza çıkmaktadır. 2005 yılının ilk 10 ayında Başkurdistan'da 25.415 evlilik aktı yapılmış, bunlardan 2.217'sinin mutlu sonuçlanmadığı ve ayrılık oranının bu rakama göre %9,5 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Boşanma sürecinin ise ortalama 25-39 yaş sınırında cereyan ettiği dikkati çekmektedir (Albickiy 1997 :15).

Boşanmanın toplumsal bir patlama olarak kendini belli ettiği ülke olarak Kırgızistan'ın durumu göze çarpmaktadır. Ülke istatistik kurumunun raporları arasında 2004 yılı için Kırgızistan'da 5311 boşanma vakası kayda alınmış, sonraki yıllarda bu oran hızlı bir yükselme göstermiştir. Buna göre 2005 yılında 6097'e varan boşanma hadisesi, bir yıl sonraki (2006) yılı verilerinde 6870'e ulaşmıştır (G.Ospanova, 2007).

Türk topluluklarında toplumsal oluşumun çirkeği olarak görev yapan ailede görülen bu parçalanmışlık kuşkusuz toplumların toplumsal verim gücünü de aşağı çekmektedir. Genel anlamda günümüz toplum yaşamında bireysel yaşam alanına kabarcık biçimde olanakların çekiciliğinden mi, yoksa sorumluluk bilincinin insan zihninde daraltılmış konumundan mı, veya toplum-insan, aile-fert arası ikilemlerin birer uçuruma dönüşerek farklı kutuplara ayrılmasından mı; belki de tamamından kaynaklanan gerekçelerden uzmanlar yakın gelecekte boşanma ile evlilikler arasındaki oranın kapanacağını ve eşitleneceğini ön görmekteler. (G.Ospanova, 2007) Gençler arasında gerçekleşen evlilikler arasında da hızlı biçimde düşüş yaşanmaktadır.

Benzeri sorun her zaman uzun ömürlü evlilikleriyle dikkat çeken Azerbaycan toplumunda da görülmektedir. Her ne kadar Azerbaycan'da nikahların oranında olumlu eğilimler kendini gösterse de, son yılların boşanma istatistikleri kaygılandırıcı boyuttadır. Nitekim 2001, 2002, 2003, 2004, 2005 yılları için boşanma sayıları 5388, 5986, 6500, 6900 ve 8900 olarak kayda geçmiştir. Yapılan araştırmalar ve tahliller Azerbaycan'da boşanmaların başlıca sebebi olarak ekonomik sorunlar, çocuğun olmaması ve şiddetli geçimsizlik gibi konuları ön plana çıkartmaktadır (Suleymanov 2007:537).

Türk topluluklarında kendini bariz biçimde belli eden aile yapısının çözülmesi toplumsal katmanlarda yaşanan değişim ve dönüşümün bizatihi ailenin kendi içinde sorunların kabarmasına ve dış etkilerin yoğun baskısı karşısında ailenin korumasız bir duruma gelerek çözülmesine neden olmaktadır. Toplumsal yaşamın zeminde giden bu çatlamanın belki de uzun vadeli Türk toplumlarında yeni bir zemin değişimine yol açacağı sorununu da gündeme getirmektedir.

Söz konusu veriler rakamsal anlamda pek bir şey ifade etmiyor olabilir. Yani nüfus artışı, ekono-

mik kaygılar, insan unsurunun kabarık biçimde öne çıkarılması gibi sosyal gerçeklerin yoğun biçimde işlendiği çağdaş toplum yaşamında söz konusu rakamlar sadece verisel bir kayıt niteliğinde gözükabilir. Ama burada üzerinde durulması gereken bir husus vardır. Rakamlar sessiz kayıtlar olarak kayıt üzerinde durdukları gibi, toplum yaşamında aynı sessizlikte durmamaktalar. Bunlar Türk toplumdandan daha da önemlisi Türk insanının zihinsel, bireysel, sosyal, kültürel, inançsal, siyasal ve ekonomik krizinin de belgesi konumundadır. Sosyolojik olarak herhangi bir anlamda toplumsal bir (aile, devlet, toplum, din vd.) parçalanma yaşanıyor bu kriz olarak kabul edilmektedir. Söz konusu sessiz rakamların bize söyledikleri Türk toplumlarının aile yaşamında içten içe büyüyen krizin gittikçe kabardığıdır.

3. NİKAH DIŞI DOĞUMLAR

Araştırmalar ve gözlemlerden de belli olduğu gibi çağdaş yaşam koşulları aileyi zayıflatarak onun bir değerler sistemi olmasına ilişkin gerçeği ortadan kaldırmaktadır. Örneğin bu açıdan nikahsız doğumların sayısının artması kaygı vericidir.

Bilindiği gibi nikah dışı doğumların artması bir dizi sebeplere bağlıdır: gençler arasında cinsel ilişkilerin sayısında görülen artış, evliliklerin azalması ve boşanmaların artması sonucunda yalnız kadınların sayının artışı v.b.

Kırgızistan'da 2002 yılında boşanmaların oranı iki defa artmıştır. 1990 yılının başlangıcında % 13, 12 yıl sonra % 33'e kadar yükselmiştir. Şehirlerde nikah dışı evliliklerin oranı % 40, köy yerlerindeyse % 30. Nikah dışı doğum oranına göre Kırgızistan Avustralya, ABD, Kanada, Rusya gibi ülkelerle aynı sırada yer almaktadır (Denisenko 2005). Rusya'da 2001 yılında nikah dışı doğum oranı %28,8'e ki aynı zamanda şehirlerde tekabül etmekteydi – köylerde ise %31'e eşitti.

Benzer sorun Azerbaycan ve Kazakistan'da da kendini göstermektedir. 1992 yılında Azerbaycan'da nikah dışı beraberlik oranı %12,8 iken 13 yıl ardından sonra 2003 yılında bu rakam %25,4'e yükselmiştir. 1992 yılında 4800 insan, 2003 yılında ise 8630 insan bu türden yaşamı kendi sosyal gerçeği olarak kabullenmiştir. (Huseynbalayeva 2005)

Kazakistan'da ise bu oranlar 1980 yılında 10,3 %, 1990'da 13,2 %, 1991 yılında 13,4 %, 1996 yılında 17,6 % ve 1998'de 22 % olarak hesaplanmıştır. (Agıbayeva 2006:23)

Bugün geleneksel Türk toplum hayatının dışına konularak eleştirsek de nikah dışı yaşam sosyal bir gerçeğe dönüşmüştür. Nikah, aslında "cinsel bir anlaşma" işlevi görmekle erkek-kadın birlikteliğinin yasal biçimidir. Gerek dinsel, gerekse de toplumsal anlamda bir değer ölçüsü olan nikaha karşı takınılan bu kaçış; bir çok hallarda, özellikle de çağdaş toplum yaşamında doğal bir birlikteliğin ahenkli sonucuymuş gibi aktarılmaktadır. Nikah-tan kaçış, kanıtsal bir sorumluluktan kaçış olarak görülmemelidir. Çiftlerin nikah bağlaması onların birlikteliğinin belgesi olmanın dışında yaşamın birlikte paylaşılmasına yönelik sorumlulukların da alınmasıdır. Geleneksel aile yaşamında evlilik "ortaklık" olarak görülürdü. Ticari ortaklıklardan farklı olarak yaşamsal ortaklığın ifadesi olan aile sosyal büyümenin de en hakiki ve doğal yoluydu. Nikahsız birliktelikler bir anlamda bu hakiki ve doğal ortaklık zemininden kaçarak, yasa dışı paylaşımın öne çıktığını göstermektedir. Tıpkı yasa dışı ticari ve parasal kazanımlar veya kayıt dışı ekonomik getiriler gibi, aile de doğal olmayan bir alana kaydırılmaktadır. Arz olunan bu ifadeler, çağdaş söylemler arasında çiftlerin arzu ve isteklerine yönelik anti-demokratik ifade ve sınırlandırma gibi tanımlanabilir. Ama, anti-yaşamın belirtisinin doğal bir ifadeye dönüştürülmesi de pek beklenilemez.

4. YABANCILARLA EVLİLİKLERİN ARTMASI

Çağdaş Türk ailesinde yapısal dönüşümlerin tahlili kültürel değerlerin yıkılmasını, yeni değerlerin daha oluşma aşamasında olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. İlginç olan, modernleşmenin daha hızlı sürdüğü ve etkisini daha yoğun gösterdiği şehirlerin yanı sıra kırsal kesimlerde de boşanmaların oranında görülen artıştır. Örneğin, Azerbaycan'ın kırsal kesimlerinde boşanma oranı şehirle aynı düzeye ulaşmıştır. 2002 verilerine göre, Azerbaycan köylerinde boşanma sayısı 1012'ye, yani evlilik oranının %0,3'e ulaşmıştır. Bu rakama göre, boşanmanın yüksek olduğu kırsal alan Azerbaycan'ın kuzey illerinin (Kuba-Haçmaz %1) payına düşmektedir (Eminov 2005:166).

Dikkat çeken bir diğer husus ise yabancı evliliklerin sayısındaki artıştır. Özellikle Türkiye'deki veriler bu anlamda araştırmacıları da şaşırtmaktadır. Önceleri, Türk erkekleri ile yabancı uyruklu kadınlar arasında gerçekleşen evliliklerin yanında, bu defa yabancı uyruklu erkeklerle Türk kadınlarının evlilik oranı da hızla artmıştır. 2006 yılı verilerine göre, Türklerle evlenen yabancı kadınların sayısında iniş kendini gösterirken, yabancı erkeklerle evlenen Türk kadınların oranında ise hızla artış yaşanmış, bu oran %8'den %11'e fırlamıştır. Oysa, yabancılarla evlenen Türk erkeklerinin oranı ise %93'den %72'ye inmiştir. Konuya ilişkin bir haberde bu hususta şöyle denilmektedir: "İngilizlerin yoğun olarak yaşadığı Fethiye, yabancıların evlilik için de ilk tercihi oluyor. Gerek hava şartları gerekse düğün masraflarının ucuza gelmesi nedeniyle, yabancılar evlilik için Fethiye'yi tercih ediyor. Yabancılar, ülkelerinde 10 bin Sterlini bulan evlilik masraflarını Türkiye'de bin Sterline kadar indiriyor.

Aynı istatistiklerde yabancılarla evlenen Türk kızlarının sayısında geçen yıla nazaran artış meydana gelirken, yabancılarla evlenen Türk erkekleri sayısında ise azalma yaşanmış olması göze

çarparıyor. 2006 yılı içerisinde yurtdışında yaşayan yabancılarla 8 gelin verirken, 2007'de bu rakam 11 olarak gerçekleşti. Yine 2006 yılında 93 Türk erkeği hayatını yabancı kadınlarla birleştirirken, geçtiğimiz yıl bu sayı 72'ye düştü. Öte yandan Antalya'nın Alanya ilçesinde geçen yıl 264 Türk erkeği yabancı kadınlarla evlenirken, 18 Türk kadını da hayatını yabancı bir erkekle birleştirdi. Alanya'da Türk erkeklerle evlilik yapan yabancı uyruklu 264 kadından 155'inin yaşının damatlardan büyük olduğu belirlendi (Eminov 2005:167).

Yabancılarla evlilik konusunda diğer Türk topluluklarında da artış gözlenmektedir. Şunu belirtmek gerekir ki, bu tür evlilikler Sovyet döneminde devlet tarafından destekleniyordu ve aile alanında bu tür uygulama Sovyet yönetimi tarafından milli kimliklerin ortadan kaldırılması yolunda kullanılabilen önemli bir araç olarak görülüyordu (Süleymanlı 2006:215). Nitekim Sovyet döneminde teşvik edilen ve desteklenen karma evliliklerin (bu evlilikler daha çok Rus ve diğer Hristiyan kadınlarla Türk-Müslüman erkekler arasında görülüyordu) başlıca gayesini bu teşkil ediyordu. Sovyetler Birliği'nin kuruluş dönemlerinde her kırk evliliğin sadece biri karma evlilik olduğu halde, 1970'li yıllarda her 7 evlilikten biri karma evlilik olarak kayıtlara geçmişti (Gorovskiy 1982:183).

Sovyet yönetimi yıllarında Türk toplulukları arasında yabancılarla evliliklerin oranı bir hayli yüksekti. Dönemin çağdaş Azerbaycan ailesi üzerine bir araştırma yapan Geybullayev, evliliklerde dini ve milli faktörü gün geçtikçe önemini kaybettiğini özel olarak vurguluyordu (Geybullayev 1966:37).

Bakü'nün merkezi ilçelerinden birinin evlendirme dairesinin kayıtları esasında yapılan araştırmayla 1929, 1930, 1940, 1951, 1961, yıllarına ait karışık evliliklerin oranlarını tespit etmek mümkün olmuştur. 1929 yılında bu ilçede yapılan evliliklerin %88 aynı milletin temsilcileri arasında yapıldığı halde, karma evliliklerin oranı %12'dir.

Bu % 12'nin içerisinde Azerbaycanlı, Ermeni ve Ruslar arasında yapılan evliliklerdi. Nitekim 18 ayrı çeşit evlilik arasında %10'da kadınlar Ruslardı. 1940'da karışık evliliklerin oranı adı geçen ilde %23,18, 1951'de %23,05 ve 1961'de %27,6 olarak kayda alınmıştır (Terentyeva 1975:475). Bu evliliklerin büyük çoğunluğu Azerbaycanlı erkekler ile Rus kadınlar arasında yapılan evliliklerdi. 1960'lardan sonra Rus kadınlarla beraber Ermeni kadınlarla yapılan evliliklerin sayında da artış olduğu gözlenmekteydi. Bu tür evliliklerin büyük çoğunluğu zorunlu evlilikler olarak kabul edilebilir. Zira eşinin Rus veya diğer Hıristiyan nüfustan olması Azerbaycanlı erkekler için görevde yükselmesi için önemli bir avantaj olarak görülüyordu. Günümüze baktığımız zaman yabancılarla evliliklerin sayında yine artış gözleniyor. Fakat bu defa ortaya çıkan bir başka eğilim, Türkiye örneğinde de gözlemlendiği gibi, kadınların yabancı erkeklerle evlilikleri oranında gözle görülür artışın olmasıdır. Nitekim resmi istatistik verilere göre son dönemler Azerbaycan'da yabancılarla yapılan evliliklerde kadınların oranı %40 olmuştur (Eyvazlı 2005:7). Uzmanlar bu sürecin böyle devam etmesi durumunda bu sayının önümüzdeki yıllarda 3-4 kat daha artabileceği tahmininde bulunuyorlar. Kızların evlendikleri yabancı erkekler arasında bağımsızlığın ilk yıllarında Türkiye, İran ve diğer İslam ülkelerinden olan erkekler çoğunlukta olduğu halde, son dönemler Batı ve diğer ülkelerin erkeklerinin sayısında artış olduğu gözlenmektedir. Oysa, Sovyet döneminde bile Azerbaycan'da ve diğer Türk topluluklarında Müslüman genç kızların Rus ve diğer milletlerin üyeleri ile evlenmesi çok nadir hallerde olabiliyordu. Örneğin böyle bir evlilik yapmakta ısrarcı olan Kazak genç kız pekala ailesi ve yakın çevresi tarafından dışlanırdı (İşpanov 2008). Bu durumun önemli sebebi olarak din faktörünü gösterebiliriz. Zira İslam, dinine göre Müslüman kadınının bir Hıristiyan yahut başka dinden biriyle evlenmesi, yasak ve imkansızdı. Bunun bir diğer sebebi olarak da bu dönemde kadınların milli şuur

yönünden duyarlı olmasını gösterebiliriz. Nitekim Türk milli kültür değerlerinin Sovyet baskı yönetimine rağmen korunup muhafaza edilmesinde kadınların büyük rolü olduğu daha sonraki yıllarda yapılacak araştırmalarda özellikle vurgulanmıştır (Süleymanlı 2006:217). Araştırmalar günümüzde Türk topluluklarında kadınların yabancı erkeklerle evlenme gerekçesini şu gerekçelere bağlamaktadır:

1. Yabancıların daha doğal ve rahat olmaları,
2. Kültürel-ekonomik imkanlarının ve sosyal haklarının ortalamanın üzerinde olması,
3. Kendine güvenli, komplekslerinin az olması,
4. Özenti,
5. Yurt dışında kalma hayalleri için basamak olarak kullanma,
6. İyi anlaşış, uyumlu olmaları (Farklı Kültürden Evlilik 2008).

Fakat bu faktörleri sıralarken toplumların geleneksel-muhafazakar özelliklerinin de göz ardı edilmemesi gerekir. Nitekim, Kazakistan'da yabancı evlilikleri konu edinen bir araştırmada son dönemde Kazak kızların yabancı erkeklerle yapılan evliliklerin sayısının daha önceki yıllara nazaran çoğalmasından yola çıkarak "Kazak toplumunun bu konuya yaklaşım açısı çok yakın döneme kadar daha muhafazakar bir özelliğe sahipti" yorumu yapılmaktadır (İşpanov 2008).

Bu tür evliliklerin özellikle milli kimlik açısından doğurabileceği olumsuz sonuçlar hakkında konuşurken önemli bir hususun altının çizilmesi gerekir: sayıları az da olsa karma evlilikler, karma özellikler taşıyan yeni tip bir toplumun oluşmasına yol açabilir mi? Bu soruya cevap verebilmek için böyle evliliklerden doğmuş çocukların milliyet tercihlerinin incelendiği "sanayileşmiş ve göçlerden etkilenen bir çevrede yaşayan" Sovyet döneminde Kazan

Tatarları'yla yapılan araştırmanın sonuçlarının gözden geçirilmesi bu konuya ışık tutabilmesi açısından faydalı olacaktır. Sovyetlerde, on altı yaşında kimlik cüzdanı verilirken, milliyetini seçmesi söz konusu olan her Sovyet vatandaşının (anne ve babaları farklı milletlerden olan çocukların durumu böyleydi) bizzat kendisinin karar vermesi isteniyordu. Burada, gençlerin seçimlerinin belirli durumlarda kesin kurallara bağlı olduğu görülmekteydi. Babanın Müslüman, annenin gayrimüslim olması durumunda, genellikle çocuk babasının milliyetini almaktaydı. Müslümanlarda, genel olarak, sosyal grup ve eğitim düzeyi ne olursa olsun babanın milliyeti baskın çıkmaktaydı (Sovetskaya Etnografiya, 1976:45).

Ancak bu, karma evliliklerin, böyle evlilikler sonucu doğan çocuklar üzerinde tamamen etkisiz olacağı anlamına da gelmiyordu. Bu etki, önce dillerinde kendini gösteriyordu. Rus ya da başka gayrimüslim ile Müslüman'dan oluşan karma bir ailede konuşulan dil genellikle Rusça'ydı. Dini açıdan da bu çocukların hangi dine kendilerini ait edeceği belirsizliğini koruyordu. Zira Müslüman bir erkekle nikaha giren Hıristiyan kadınlar kendi dinlerini terk etmiyorlardı. Oysa 1917 ihtilalinden önce Müslüman erkeklerle evlilik yapan Hıristiyan kadınların bir çoğu İslam dinini kabul etmişlerdi (Bennigsen 1981:236). Sovyet yönetiminin karışık evlilikleri teşvik ederek ulaşmak istediği başlıca amaçlarından biri de buydu. Şimdi aynı tehlike bir başka boyutta kendini göstermektedir.

5. KÜLTÜREL DEĞİŞİMİN VE KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARININ TÜRK TOPLULUKLARININ AİLE YAPISINA ETKİSİ

Kültürel değişim sosyal yaşamda da birtakım değişimler meydana getirmekte, daha doğrusu sosyal yapıda kültürel değişim ile paralel olarak değişmektedir. Toplumda geçerli olan değer yargıları ve bunların benimsenişi zaman içerisinde

değişikliğe uğramakta, söz konusu değerler çağın ihtiyaçlarına göre değişmektedir. Ailenin her türlü etkilenmenin odağında bulunması gerçekte toplumsal değişimin aile özelinde ortaya çıkan bir aşaması olarak kabul edilmelidir.

Genç ve yaşlı kuşak arasında önemli fikir ayrılığının olmasını son dönemde Türk aile yaşamında belirleyici etkenlerden biri olarak gösterilmektedir. Genç kuşakların aileye bakışıyla onların aile yükleri arasındaki fark, eski kuşakların aileye verdikleri büyük önemin yanında gençlerin daha esnek davranışlar göstermesiyle kendini belli etmektedir. Gençlerde büyük oranda kendini açığa vuran bireysel yaşam tarzı, nikahsız ilişkilere yoğun ilgi; yaşlı kuşakların anlamlandırmadığı bir hayat tarzı olarak ifade edilmektedir. Türk toplumlarında bundan birkaç on yıl önce en kutsal değer olarak affettikleri aile; günümüzde büyük oranda değer kaybetmiş durumdadır.

Toplumsal yapıda görülen çözümler arasında başlıca husus olarak topluluk yaşamının yerini ferdi veya bireysel yaşamın almasıdır. Özel yaşama atfedilen değerlerin büyümesi, kişinin "kendini keşfi" veya kişinin kendi maddi benine "tapınması" şahıs merkezli yaşam tarzının merkezde yer almasında başlıca etkindir. Batıda son elli yılda yoğun biçimde kendini gösteren ve kutsanan bu yaşam tarzı; geldiğimiz aşamada Batıda toplumlarda ailenin iflasında en önemli unsur hesap edilmektedir.

Modernizmin öncüsü Batı olduğundan dolayı Batılı toplum yaşamı da modernizmin bir parçası olarak diğer toplumlara sirayet etmiştir. Aile yaşamında Batı'daki kadının konumu ile diğer toplumlardaki kadının konumu aynı değildir. Uzun süre Batı toplumlarında kadın baskı altına alınmış bir cins olarak gözükmeye rağmen, ancak son yüzyıllarda kendi özgürlüğüne kavuşmuştur. Buna rağmen bir dizi Batı ülkelerinde kadına tanınan eşitlik hakları 1960'lara kadar çözülmemiş kalmaktaydı. Örneğin Batılı bir çok ülkelerde kadı-

na oy hakkının tanınması kadınların muhafazakar partilere oy vermesinden kaynaklanmıştır. 1940'lı yıllarda kadınlara seçme-seçilme hakkını tanıyan Fransa'da kadınların büyük bir kısmı muhafazakar partiler için oyunu kullanmış; uzun süre Fransa'da kadınların haklarını savunan sosyalist partilere pek rağbet etmemişlerdir.

Türk toplumlarında dünyanın diğer toplumlarından farklı olarak kadın-erkek eşitliği prensiplerine daha eski dönemlerde rastlanılmaktadır. Bu konuda epey bir tarihsel bilgi bulunmaktadır. Türk tarihinde kadının toplumdaki özgür konumuna ilişkin kaynaklarda geniş bilgiler vardır. Bunun gibi Türk tarihinde kadının siyasi, kültürel etkileri üzerinde de yeterli malumatımız bulunmaktadır. Bundan dolayı modernizm adı altında Batılı kadın tipinin Türk toplumları için belirleyici örnek kabul edilmesi pek doğru değildir.

Türklerde kadın ailenin belirleyici en önemli tarafı olarak kabul edilmiştir. Kadın aile içinde Türklerde denetleyici bir güç olup, denetilmemektedir. Öte yandan İslam'a kadar Türklerde tek eşli bir aile modeli egemendir. Modern dönemde kadının özgürleşmesi, onun ekonomik bağımsızlığı olarak düşünülmektedir. Ama ekonomik bağımsızlık kadın sorununun çözülmediğini Batı'da gelinen süreçte ortaya koymaktadır. Örneğin, son dönemlerde Batı'da kadına şiddet olaylarının artması ekonomik özgürlüğün belirleyici amil olmadığını ortaya koymuştur.

Diğer taraftan daha çok yabancı donörler tarafından desteklenen gender eşitliği konusunun bu ülkelerde sürekli gündeme getirilmesi, bu konuda araştırmaların ve toplantıların yapılması aile yapısını olumsuz yönde etkilemektedir. Burada Batılı bir aile sosyoloğunun itirafına değinmemiz sanırım yerinde olacaktır: "Biz kadına ve çocuğa daha fazla eşitlik istedik ve neticede aileyi otele dönüştürdük". Aynı hataya bizim de düşmememiz için bu tür araştırmaları dikkate almak gerekir.

Üzerinde durulması gereken diğer bir husus da modern dönemde insanların cinsel eğilimlerinde ve isteklerinde görülen farklılaşmadır. Sosyologlarca üzerinde pek durulmayan bu husus, çağımızda ciddi boyutta etkileyici bir unsur haline gelmiştir. Aşkın ve sevginin yerini çiftler arasında cinsel tercihlerin alması bir çok düşünürlere içinde yaşadığımız döneme "cinsel dönem" adının verilmesine neden olmuştur. Türk toplumlarında cinsel etkileşimlerde medyanın önemli rolü bulunmaktadır. Örneğin Türkiye'de toplumdaki cinsellik aygıtının belirgin bir özellik haline gelmesinde medya başat unsur konumundadır. Bu, tek sosyal aktivitesi televizyon olan kırsal kesimin televizyondan yoğun biçimde etkilenmesine neden olmaktadır.

Türk toplumlarında aile yapısında değişimde Sovyet döneminin de etkisi az olmamıştır. Sovyet dönemi uygulamalarında ailenin pozisyonunda önemli değişmelerin olduğu bir gerçektir. Özellikle Sovyet yönetiminin ilk dönemlerinde geleneksel aile yapısı «feodal» sistemin bir uzantısı olarak düşünülmüş ve feodalizmin tüm kalıntılarına karşı mücadelede Türk aile yapısı da epey bir darbe almıştır. Buna rağmen Türk toplumları kendi aile yaşamlarının korunmasında sıkı bir mücadele sergilemişlerdir. İşin ilginç yanı, Sovyet döneminde ailenin korunması için Türk toplumlarında verilen mücadele, bağımsızlık döneminde tümünden vazgeçilmiş durumdadır. Modernizmin olumsuz yönlerine de açık hale gelen Türk ailesi günümüzde kendini onarmaz konumdadır.

Tüm bu etkenler geldiğimiz aşamada Türk ailesini savunmasız konuma getirmiştir. Türk toplumunun geleneksel aile düzeninden kopması, kimi zaman özellikle de medyatik unsurlar tarafından Türk aile yaşamının "eskimişliği" tarzında bir dizi ileri-geri yorumların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Özellikle Türkiye medyasında yaşanan herhangi bir aile içi şiddet olayı genelde «töre cinayeti» olarak tanımlanmaktadır. Türk töre anlayışının yeri ve

Türk toplumlarındaki konumu üzerinde mevcut bir yığın tarihsel bilgi Türklerde töre anlayışının “şiddet” içerikli yorumlanmasının aleyhine sonuçlar ortaya koymaktadır. Sorun şu ki, Türk ailesine özgü değerler maalesef Batılı çağdaş değerler kadar savunulmamaktadır. Yani kendi değerler sistemimizi çağdaş ortama aktarmakta önemli sorunlar ve sıkıntılar yaşamaktayız. Bu yetersizlik bir süre sonra Türk toplum hayatının “eskimişliği” olarak genç kuşak tarafından yargılanıp dışlanmasına neden olmaktadır. Özetle, modern yaşam, Türk toplum yaşamından kaynaklanarak ve Türk geleneğinden beslenerek sürdürülmek zorundadır.

Geçiş sürecinde Türk topluluklarında aile yapısını etkileyen en önemli öğelerden biri kitle iletişim araçları ve özellikle televizyondur. Televizyon, toplumun ve ailenin kültürel değişiminde temel belirleyici bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaptığımız araştırmada “Boş zamanlarınızı daha çok ne şekilde değerlendirirsiniz?” Sorusuna ailelerin % 52,3 televizyon seyrederek diye cevap vermişlerdir (Süleymanov 2007: 79).

Hafta içi yayınlanan büyük çoğunluğu Güney Amerika yapımı olan diziler yoluyla, kültürümüzün temel koruyucu ve taşıyıcısı olan aile yapımızı çözülmeye götürecektir. Televizyonların olumlu yönde kullanılması gereken etkileri de, bu tarz filmler yoluyla olumsuz olmaktadır. Bu filmlerde, kahramanların hayat tarzları kültürel yapımıza son derece zıttır. Üstelik bu filmlerdeki karakterler ve yaşam tarzları sadece çocukları değil, ailenin diğer üyeleri ve onların kendi aralarındaki ilişkileri de etkilemektedir. Bu karakterlerin genel özelliği bolca eşya tüketmek, karşı cinsten arkadaş edinmek ve istedikleri her şeyi yapabilmektir.

Televizyonların çocuk ve gençler üzerindeki etkisi, toplumun diğer kesimlerine oranla çok daha fazladır. Bu etki televizyonların sadece bilgi aktarmaları yoluyla olmayıp, daha ziyade belli davranış

modelleri sunmaları suretiyle cereyan etmektedir. Bu tipler özellikle çocuklar için büyük bir taklit kaynağı olan modellerdir.

Günümüz gençleri büyük aile fertleriyle iletişimden ziyade, televizyon kanallarından aktarılanları pasif izleme yoluyla, sosyal ve kültürel olarak beslenmektedirler.

Bunun sonucu olarak günümüz gençliğinin önemli bir bölümü arabesk pop sanatçılığı, mankenlik gibi şöhretli meslekleri kendilerine uygun meslekler olarak idealize etmeye başlamışlardır. Kısa dönemde şöhret olma ve para kazanma arzusu, onların niteliklerini geliştirmeden, kendine ve yeteneklerine emek vermeden, beslemeden yaşamalarına neden olmaktadır. Gelecekte gençlerdeki bu yapılanmanın ve yaşayış tarzının bireyler, aileler ve toplumun geleceği için ciddi bir tehdit olduğu düşünülmektedir.

6. DEĞERLENDİRME

Sovyet dönemindeki sosyalist ekonomisinin şartlarından doğan hayat tarzına nispetle yeni ve değişik bir yaşam, insan ve toplum anlayışı ve dünya görüşünü beraberinde getiren piyasa ekonomisi, Türk topluluklarında toplumsal yapıyı, kültür ve dünya görüşünü derinden etkilemiş bulunmaktadır.

Ailenin her türlü etkilenmenin odağında bulunması gerçekte toplumsal değişimin aile özelinde ortaya çıkan bir aşaması olarak kabul edilmelidir. Zira ekonomik alandaki yeniden yapılanma girişimleri beraberinde kültürel ve sosyal etkilerini de getirmektedir.

Kültürel değişim sosyal yaşamda da birtakım değişimler meydana getirmekte, daha doğrusu sosyal yapıda kültürel değişim ile paralel olarak değişmektedir. Toplumda geçerli olan değer yargıları ve bunların benimsenişi zaman içerisinde değişikliğe uğramakta, söz konusu değerler çağın ihtiyaçlarına göre değişmektedir.

Ancak değerler arasındaki söz konusu geçiş her zaman beklenildiği gibi olmamakta toplumlar da kaybolan değerlerin yerine yeni değerlerin ikamesi gecikmektedir. Özellikle “parasal gücün yüceltildiği ve hatta meta (nesne) fetişizmi yoluyla kutsallaştırıldığı toplumda bu ekonomik değerlere uyumlu yeni ahlaki değerlerin yaratılması ve bu iki değer sistemini uyumlu ve dengeli bir biçimde içselleştirmiş bir kişilik yapısının oluşması” uzun bir zaman gerektirmektedir.

Piyasa ekonomisine geçiş ve yeni sosyo-ekonomik yapının oluşumu Türk toplumlarının aile değerleri sisteminde değişime yol açmaktadır. Şunu altının çizilmesi gerekir ki, değişimler onun farklı alanlarında kendini göstermektedir. Çağdaş Türk ailesinin söylendiği temel değerler, özellikle ekonomik yönü, onun sosyal statüsü ve yaşama geçirilen çeşitli fonksiyonları sorunsal alanını teşkil etmektedir. Aile yapısında, ve onun değerler eğiliminde önemli değişimler yaşanmaktadır. Sosyal bir kurum olarak aileye ilişkin olumsuz yaklaşımlar boşanmaların sayının çoğalmasında, nikah dışı doğum oranlarının artmasında ve kültürel değerlerin yıkılmasında kendini hissettirmektedir. Türk

toplumlarının aile yapısında dönüşümlerin araştırılması yeni sosyo-kültürel durum çerçevesinde modernlikle gelenekselliğin karşılaştırılması yeni olana doğru değişim geçirdiğini göstermektedir. Araştırma yapısal dönüşümler sorunu çok yönü bulunmaktadır ve bu değişim sürecine ilişkin derin bilgiye Türk ülkelerinde aynı teori ve metodolojiden hareket eden karşılaştırmalı araştırmalarla yapmak mümkün. Niteliksel değişimlerin yaşandığı toplumsal yaşamın tüm alanlarında aile değerlerinin, aile politikasının ciddi sosyoloji tahliline ve bunun esasında Türk aile yapısının sağlamlaşmasına yönelik aile politikalarına ciddi gereksinim duyulmaktadır. Günümüz koşullarında ailenin yeni ekonomik ve moral-etik koşullarına uyum mekanizmasının öğrenilmesi zaruri olmaktadır.

Yok olan kültürel değerler öncelikle sosyolojik çalışmalar için önem arz etmektedir. Bunun yanında ulusal kültür değerlerinin belgelendirilmesi ve korunması milli kültür politikaları açısından büyük önem arz etmektedir. Bu değişimle birlikte bir sosyolojik yapının hızla çözüldüğü ve tümüyle yok olduğu gerçeği dikkate alındığında konunun aciliyeti daha derinden anlaşılacaktır.

KAYNAKÇA

Agıbayeva, G.A., “Reproduktivnoye povedeniye jenshin Respubliki Kazakistan”, *Reproduktivniye ustanovki jenshin Vostochno-Kazaxstanskoy oblasti*, (Ust-Kamenogorsk: Media-Alyans, 2006)

Albickiy V ve d. “Sovremennaya semya v zerkale sociologii”, *Tatarstan*, Sayı 1, 1997

Bennigsen, A., Lemercier-Quelquejay, C., *Step'de Ezan Sesleri*, (İstanbul: Selçuk Yay., 1981)

Denisenko, Mihail, Demograficheskiy perexod v Kirgizii, <http://demoscope.ru/weekly/2005/0191/tema03.php> 06.03.2005, (Son Erişim:25.12.2008)

Eminov , Z. N, *Azerbaycan ehalisi*, (Bakı: 2005).

Eyvazlı, Aynur, "Kızlar ecnebilerle nikaha niye üstünlük verir?" *Üçnokta gazetesi*, 13.08.2005., s.7

Farklı Kültürden Evlilik, <http://www.panik-atak.com/v3/farkli-kulturden-evlilik.html>, (Son Erişim:25.12.2008)

Geybullayev G., "Sovremennaya Semya i Semeyniy Bit Azerbaydjançev", *Avtoferat Kandidatskoy Disertacij*, Bakı, 1966.

Gorovskiy F., *Sovetskiy Narod Kak İnternaşionalnaya Obşnost*, (Kiev: Vişaşkola, 1982), s.183.

Huseynbalayeva, Gulare, "Nikahsız Ailelerin Sayı Artır", *Ayna Gazetesi*, 30.04.2005

İşpanov, Erkin, "Narastaniye cislennosti etnicheskix brakov v Kazakistane neizbejno", <http://www.zakon.kz/our/news/news.asp?id=30067411&NP=1>, 31.08.2006, (Son Erişim:25.12.2008)

Janazarova, Z., *Sovremennaya semya v Kazakstane i yeyo problemi*, (Almatı: Kazak Universiteti, 2004)

İtogi perepisi naseleniya 1999 g. V Respublike Kazakistan, Statisticheskij Sbornik, (Almatı: Cilt:1, 2000)

Ospanova, G., "V Kırğızıstane skajdımdnyom uvelichivayetsya chislo razvodov", <http://www.centrasia.ru/newsA.php4?st=1187208120>, 16.08.2007, (Son Erişim:25.12.2008)

Sovetskaya Etnografiya, Mart 1976,

Suleymanov, A., "Sosyo-kültürel Değişim Sürecinde Azerbaycan Ailesinin Özellikleri", *Aile Araştırma Kurumu ve İslami Araştırmalar Vakfının Düzenledikleri Uluslararası Aile Sempozyumu*, Günümüzde Aile, , Ensar Neşriyat, İstanbul, 2007

Süleymanlı, Ebulfez, *Azerbaycan Türkleri Milletleşme Sürecinde*, (İstanbul: Ötüken Yay., 2006)

Terentyeva L.N., *Semya-Mikro Sreda Etnikçeskih Proçesov*, (Moskva: Nauka, 1975),

Türkiye'de Boşanmalar Arttı , <http://www.habervitrini.com/haber.asp?id=202954>, 26.12.2005, (Son Erişim:25.12.2008)

Yabancılarla evlenen Türk erkekleri azaldı, kızları arttı, <http://haberler.canim.net/84759-yabanc%C4%B1larla-evlenen-turk-erkekleri-azald%C4%B1,-k%C4%B1zlar%C4%B1-artt%C4%B1.html>, (Son Erişim:25.12.2008)